

Френсіс ФУКУЯМА
Francis FUKUYAMA

Сергій КУРБАТОВ
Sergiy KURBATOV

УДК 316.4. 063.24: 378.4

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

*Інтерв'ю Сергія Курбатова з директором Центру демократії,
розвитку та верховенства права Стенфордського університету
Френсісом Фукуямою*

*«В сучасному світі вивчення
соціальних дисциплін зберігає
власну фундаментальну цінність»*

Френсіс Фукуяма

У своєму ексклюзивному інтерв'ю нашому журналу директор Центру демократії, розвитку та верховенства права Стенфордського університету Френсіс Фукуяма обґрунтовує власну тезу про «кінець історії» та доводить її виправданість. Аналізуючи сучасні політичні процеси, Френсіс Фукуяма наголошує на глобальному протистоянні демократичних та недемократичних форм здійснення управлінської діяльності та артикулює ключову роль України як країни, де це протистояння реалізується у найбільш загостреній формі. Від результатів розв'язання української кризи, на думку автора, фактично залежать можливі сценарії подальшого розвитку світової цивілізації. Також Френсіс Фукуяма ділиться власним баченням стану соціальних дисциплін та їх ролі в університетському житті XXI сторіччя.

Ключові слова: історія, «кінець історії», демократичні форми правління, Помаранчева революція, Євромайдан, університет, академічна свобода, соціальні дисципліни.

Ми зустрілися з Френсісом Фукуямою¹ (1952 р.н.) після вручення йому Премії Йохана Шютте². Премія названа на честь відомого шведського політика та освітнього діяча Йохана Шютте (1577-1645), який з 1622 року був канцлером Університету Уппсали та передав університету значну частину власного майна. Церемонія нагородження пройшла в шведському місті Уппсала 3 жовтня 2015 року. Премія Йохана Шютте є найпрестижнішою щорічною нагородою в галузі політичних наук, а її розмір складає 500000 шведських крон (приблизно 50000 євро). Вона присуджується починаючи з 1995 року, а серед її лауреатів такі класики сучасної соціальної та політичної думки, як Роберт Даль (1915-2014), Сідней Верба (1932 р.н.), Теда Скокпол (1947 р.н.), Рональд Інглегарт (1934 р.н.).

Френсіс Фукуяма отримав премію Йохана Шютте за книги «Виникнення політичного порядку» (2011) та «Політичний порядок та політичний занепад» (2014). Аргументуючи рішення комітету з присудження премії, його голова, професор Університету Уппсали Лі Бенніх-Бьоркман³ зазначила: «Ці дві праці являють собою захоплюючу спробу осмислити бажання людства створити ефективну політичну організацію, яка б сприяла людському співіснуванню, захищаючи кожного окремого члена суспільства». Та розмову з новим лауреатом Премії Йохана Шютте ми почали обговоренням ідеї «кінця історії», яка принесла Френсісу Фукуямі всесвітнє визнання на початку 90-х років минулого століття.

Сергій Курбатов: Сучасники називали Освальда Шпенглера «сутінки Європи». Вас, за аналогією, можна було б назвати «кінець історії». Зараз, через 25 років після виходу цієї праці, що Ви можете сказати з приводу висловлених в ній підходів та ідей?

Френсіс Фукуяма: В моєму розумінні «кінець історії» означає завершення періоду модернізації та його основних процесів. Тобто, наприкінці історії ми повинні чітко ідентифікувати оптимальну й найбільш прийнятну модель політичного та державного устрою. Цією моделлю є демократична держава з ринковою формою економіки. Навряд чи хтось з серйозних аналітиків буде стверджувати, що подібною формою є Китай чи сучасні ісламські країни. Що реально змінилося за ці 25 років, то це зниження престижу демократії, у якому, перш за все, винні економічні кризи у США та країнах ЄС. Крім того, ми можемо спостерігати

¹ <http://fsi.stanford.edu/people/fukuyama>

² <http://skytteprize.statsvet.uu.se/>

³ <http://www.libennichbjorkman.com/about-me/>

спроби конструювання «антидемократичного месиджа», своєрідного виклику демократії, з боку, наприклад, таких країн, як Росія та Китай. Я не думаю, що цей «месидж» стане домінуючим, але демократія, на жаль, переживає зараз не найкращі часи.

С.К.: *Вінстон Черчилль казав, що демократія — це погана форма правління, але людство не винайшло нічого кращого. Ви погоджуєтесь з цим висловом, і, якщо «так», то чому?*

Ф.Ф.: Я переконаний, що процес управління державою повинен підтримуватися та бути відповідальним перед усім населенням країни, і саме демократія надає для цього оптимальні механізми. Альтернативою їй може бути тільки використання керівниками свого стану з метою особистого збагачення. Прикладом подібної держави є сучасна Росія — напевно чи більшість людей хотіла б там жити. Тому саме демократія є зараз оптимальним політичним механізмом. Однак на її фоні можуть виникати й інші механізми, наприклад, націоналізм, який спирається на демократичні форми та процедури. Мені здається, сучасна Росія має велику ностальгію за радянським минулим та великою імперією, тож небезпечно, коли подібні тенденції закамфльовані демократичною риторикою та процедурами.

С.К.: *Чи могли б Ви назвати основні виклики для сучасної демократії?*

Ф.Ф.: Про них можна дуже довго говорити. По-перше, це — економічні проблеми. Так, ЄС щойно пережив серйозну економічну кризу. Наступна група проблем пов'язана з міграцією — зараз про це багато говорять. Це, так би мовити, внутрішньополітичні виклики. А є ще зовнішньополітичні виклики, пов'язані перш за все з Росією, Китаєм та їх територіальними амбіціями. Й подібні виклики повинні отримувати більш рішучу відсіч з боку світового співтовариства, аніж це робиться зараз.

С.К.: *Зміни в сучасному світі активно впливають на університетську освіту. Так, в Україні жваво обговорюється необхідність радикальних реформ в цій галузі та, зокрема, місце та роль соціальних дисциплін. Що Ви думаєте про сучасний стан соціальних наук? Чи переживають вони певний занепад?*

Ф.Ф.: Я вважаю, що ситуація в цій галузі знань в Сполучених Штатах та європейських країнах досить суттєво відрізняється. Американська модель університету визначально була значно більш економічно детермінованою, аніж європейська. Тож соціальні науки у нас значною мірою спираються на кількісну методологію. Тому в американському випадку

можна говорити про певний занепад якісних методологічних підходів, хоча між ними повинен бути певний баланс. В Європі ж, навпаки, в соціальних науках більш впливовими є якісні методологічні підходи. Хоча занадто сильне захоплення якісними методами призводить до певного ігнорування проблем реальної, повсякденної політики, відірваності від життя.

С.К.: *Чому варто вивчати соціальні дисципліни?*

Ф.Ф.: В сучасному світі вивчення соціальних дисциплін зберігає власну фундаментальну цінність. Ми повинні пам'ятати, що вони представлені великою кількістю шкіл та підходів та репрезентують суттєвий пласт людської культури. Ще раз наголошую на необхідності пошуку оптимального балансу між кількісними та якісними підходами в цих науках. Так, кількісний аналіз є оптимальним при реформуванні системи освіти чи охорони здоров'я, в той час як вирішення глобальних проблем вимагає більш якісних підходів.

С.К.: *Наскільки важливою для соціальних наук є академічна свобода?*

Ф.Ф.: Академічна свобода є основою будь-якої науки. Без неї навряд чи можна говорити про становлення серйозного дослідника. Та, на жаль, в сучасному світі вона зазнає важких випробувань. Наприклад, коли на урядовому рівні підтримуються певні напрямки досліджень та практично повністю ігноруються інші. Або ж коли певні тематичні напрямки позиціонуються як модні, а інші, навпаки, немодні. Дослідження «немодних» тем маргіналізує вченого, тож багато з них намагаються уникати досліджень в цих галузях, навіть якщо вони їм здаються цікавими та важливими. Тож виклики для академічної свободи мають різноманітний характер.

С.К.: *У лекції з приводу присудження Премії Йохана Шютте Ви сказали, що доля сучасного світу вирішується зараз в Україні, де відкрито змагаються демократичні форми правління та їх альтернативи. Не могли б Ви більш детально прокоментувати цю тезу?*

Ф.Ф.: Я вважаю, що сучасна держава має імперсональний характер, тобто її керівники відстоюють інтереси суспільства, а не корисливі власні забаганки. Відповідні підходи відображені у характері державних еліт. Тож зараз ми спостерігаємо відверте протистояння Заходу та Росії в цій галузі. Путін в Росії розбудував режим клептократії, який обслуговує інтереси впливових людей системи, а не усього суспільства. Для подібного режиму характерний високий рівень корупції. І саме цей тип режиму намагався побудувати Янукович. Тож я вважаю, що люди, які вийшли про-

тестувати на Майдан, розуміли, що ЄС являє собою інший тип державного устрою та хотіли його для себе. Тут ми яскраво бачимо вразливість демократії, адже Янукович був демократично обраним президентом. Та й Путіна зараз підтримує більшість населення Росії. Тобто формально ці керівники легітимні, але їх правління провокує досі небачену корупцію та збагачення урядовців.

С.К.: *В XXI сторіччі в Україні відбулися дві могутні соціальні мобілізації – Помаранчева революція та Євромайдан. Як Ви оцінюєте ці події з точки зору встановлення демократичного політичного порядку?*

Ф.Ф.: Це надзвичайно важливі, позитивні та необхідні події. Але головна проблема полягає в тому, що відбувається після встановлення нового політичного режиму. Головною проблемою України після Помаранчевої революції стали протиріччя та відверті сутички між представниками сил, які прийшли до влади – перш за все, персонально Віктора Ющенка та Юлії Тимошенко. Вони були зайняті виключно боротьбою між собою, що призвело до небаченого розквіту корупції. Тому ці політики не змогли подолати спротив олігархів, які поступово відновили власний контроль над країною. Наслідки Євромайдану я можу оцінити значно більш оптимістично, адже вашим сучасним керівникам, на мою думку, вдалося дещо знизити рівень корупції, а також втілити основні принципи публічного менеджменту в процес управління країною.

С.К.: *Ви неодноразово відвідували Україну. Які Ваші враження від нашої країни та що б Ви хотіли побажати нашим політикам?*

Ф.Ф.: Мене дуже хвилюють перспективи розвитку України. У вас дійсно відбуваються радикальні реформи та існує багато недержавних організацій, які активно сприяють становленню громадянського суспільства. Тому я вважаю, що США та ЄС недостатньо підтримують здорові сили в українському суспільстві, особливо за умов, коли Україна стискається з серйозними проблемами, які торкаються інтересів усього світового співтовариства. Я маю багато друзів в Україні, тож знаю про розуміння необхідності демократичних реформ, а також про те, що ці реформи часом блокуються окремими представниками влади. На мою думку, Євромайдан був грандіозною історичною подією, однією з найбільш важливих світових подій, які відбулися в наш час. Його значення, безперечно, виходить далеко за межі України. Це грандіозна битва за розширення демократичних форм правління. Я хочу побажати тим, хто зараз прийшов до влади в Україні, навчитися використовувати її в інтересах суспільства та держави.

Френсис Фукуяма, Сергей Курбатов. Университетское образование в условиях усиления геополитического противостояния

В своём эксклюзивном интервью нашему журналу директор Центра демократии, развития и верховенства права Стенфордского университета Френсис Фукуяма обосновывает собственный тезис о «конце истории» и доказывает его оправданность. Анализируя современные политические процессы, Френсис Фукуяма акцентирует внимание на глобальном противостоянии демократических и недемократических форм осуществления управленческой деятельности и артикулирует роль Украины как страны, в которой это противостояние осуществляется в максимально обострённой форме. От результатов разрешения украинского кризиса, по мнению автора, фактически зависят дальнейшие сценарии развития мировой цивилизации. Френсис Фукуяма также поделился собственным видением ситуации в социальных дисциплинах и их роли в университетской жизни XXI века.

Ключевые слова: история, «конец истории», демократические формы правления, Оранжевая революция, Евромайдан, университет, академическая свобода, социальные дисциплины.

Francis Fukuyama, Sergiy Kurbatov. University Education in Situation of Increasing of Geopolitical Tensions

In his exclusive interview to our journal the director of Center on Democracy, Development, and the Rule of Law at Stanford University Francis Fukuyama explains his famous idea about “the end of history” and its relevance toward contemporary situation. Analyzing contemporary political processes, Francis Fukuyama stresses the current competition of democratic and non-democratic forms of governance and underlines the role of Ukraine as a country, where this competition is especially intensive. So, the results of the overcoming of Ukrainian crisis would be crucial for further development of world civilization. Francis Fukuyama also shares his vision of current situation in social sciences and humanities and their role in university life of the 21st century.

Key words: history, “the end of history”, democratic forms of governance, Orange revolution, Euromaidan, university, academic freedom, social sciences.

Френсіс Фукуяма – директор Центру демократії, розвитку та верховенства права та старший стипендіат Олівера Номеліні Інституту міжнародних досліджень Фримана Сполгі, Стенфордського університету. E-mail: f.fukuyama@stanford.edu

Персональна сторінка: <https://fukuyama.stanford.edu/>

Francis Fukuyama – director of Center on Democracy, Development, and the Rule of Law and Oliver Nomellini Senior Fellow at Freeman Spogli Institute for International Studies, Stanford University. E-mail: f.fukuyama@stanford.edu

Personal www-page: <https://fukuyama.stanford.edu/>

Сергій Курбатов – доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділом лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України та асоційований науковий співробітник Центру російських та євразійських досліджень Університету Уппсали, Швеція

E-mail: sergiy.kurbatov@gmail.com

Sergiy Kurbatov – PhD, Head of Department of Leadership and Institutional Development, Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine and affiliated researcher, Centre for Russian and Eurasian Studies, University of Uppsala, Sweden

E-mail: sergiy.kurbatov@gmail.com